

Mudrák József

Román Philológiai Szeminárium – Francia Intézet¹

2007-ben van éppen nyolcvan esztendeje annak, hogy Hankiss János franciaprofesszor megalapította a Debreceni Szemlét és – amíg a világháború el nem érte Debrecen – szerkesztette is (1939-ig Milleker Rezső földrajzprofesszorral).² Úgy vélem, méltó megemlékezés Hankiss professzorra ama tanszék történetének bemutatása, amelyet rövid előzmények után alapításától fogva egészen 1949-es megszűntetéséig egyedül vezetett, és egy személyben ő volt maga a tanszék, hiszen minden egyetemi órát (előadást, szemináriumot) egyedül tartott.

Tanulmányom elsősorban a Bölcsészettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyvei alapján készült, ezekhez kiegészítésként használtam a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban a Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatal és a Rektori Hivatal iktatott iratait. Végül Wolfinau Magdolna és Dr. Zányi Edith egykori hallgatók, valamint Dr. Korompai Gáborné könyvtáros segített megérteni visszaemlékezéseik révén Hankiss János professzor emberi nagyságát. Segítségüket ezúton is köszönöm.

Az 1914 nyarán megszervezett debreceni egyetemen nem létesült francia tanszék, sőt a francia nyelv tanításának feltételei sem voltak adottak. Ez utóbbi problémát lehetett hamarabb és könnyebben orvosolni: már három hónap múlva, 1914 decemberében úgy döntött a Bölcsészettudományi Kar tanácsa, hogy saját kari keretből megbízza Vág Sándor helybeli főreáliskolai tanárt a francia lektori teendővel, mert a háború miatt francia anyanyelvű tanárt nem lehetett szerezni.³

Nemcsak a francia, de más fontos tanszékek (archeológia, ókortörténet, pedagógia, stb.) is hiányoztak még az egyetem bölcsészkaráról. Az 1915 szeptemberében készült részletes felterjesztés első helyen kiemelve a francia tanszék megszervezését kérte a Minisztériumtól: „...a kar jelenlegi berendezésében a legérzékenyebben érzett szükséglet egy francianyelv és irodalmi tanszék. A böl-

1 A tanszék sokáig Román Philológiai Szeminárium volt, csak amikor önállóvá vált az Olasz Intézet, kezdték el a kettős elnevezést használni.

2 Mindketten igazgatói voltak az 1933-tól 1944-ig fennállt egyetemi Népművelési Kutató Intézetnek, és a Nyári Egyetem két fő szervezője is Hankiss és Milleker volt.

3 BTK Jegyzőkönyvek 1914/15. tanév, IV. rendes ülés, 1914. dec. 9. pont; VKM. 166735/1914. IV. sz. alatt elfogadva.

csészet-, nyelv- és történettudományi kar körébe tartozó összes tanszakok, bár egyes tanszékek túlterhelésével, úgy ahogy, ha mindjárt kumulatív is, el vannak látva, csak a francia nyelv- és irodalom előadásáról nincsen gondoskodva; a tanárjelölteknek alkalma nyílik az összes disciplínák hallgatására, melyeket a tanárvizsgálati szabályzat előír, egynek, a francia nyelvi disciplínáknak kivételével. Ezt a hiányt a mostani félév elején súlyosan kellett éreznünk, amidőn két oly hallgató jelentkezett, ki modern philológiát, németet és franciát, akart hallgatni és az utóbbi tanszék hiánya miatt nem iratkozhatnak be karunkra, hanem kénytelenek voltak más egyetemre távozni.”⁴

Mivel nem történt semmi, fél év múlva az 1916 májusában a katonai szolgálatból frissen hazatért Huss Richárd németprofesszor kérte, hogy 2 órás irodalmi és 2 órás nyelvészeti előadással helyettesítse a francia nyelv és irodalom szakot. A Minisztérium válaszában Huss kérésének eleget tett, emellett kifejezte, hogy „*elvileg engedélyezi tanszék létesítését*”. Ezt úgy kell érteni, hogy nem zárkózik el mereven francia tanszék létesítésétől, de pénzt nem ad, oldják meg úgy, ahogy tudják.⁵ Később ez az elvi hozzájárulás lesz az újbóli kérvények fő támpillére.

A francia nyelv tanításának és a tanszék szervezésének újabb fejezete kezdődött azzal, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1916 szeptemberében Hankiss János egri állami főreáliskolai tanárt nevezte ki Vág helyébe francia (és egyben német) lektornak.⁶

Hankiss személyében egy fiatal, energikus szervező került a debreceni egyetemre, aki irodalomtörténeti dolgozataival már hírnevet szerzett. „A francia irodalom története a XVIII. században” tárgyukörből 1919 áprilisában habilitálta őt a Bölcsészettudományi Kar.

Mivel a hallgatók száma egyre növekedett, Pokoly József történészprofesszor 1918 novemberében a kari ülésen javaslatot tett, hogy szervezzenek bizottságot a Francia nyelv és irodalom Tanszék létrehozására.⁷

A Berinkey-kormány 1919. február 27-i leiratában a tanszék felállításához hozzájárulását adta,⁸ és az említett kari bizottság most már a tanszék betöltésének kérdését vizsgálhatta meg: április 3-i bizottsági ülésükön úgy döntöttek, hogy ne meghívás, hanem hivatalos pályázat legyen.

Azonban a dolgok menetébe közbeszólt a történelem: a Berinkey-kormány megbukott, elkövetkezett a Tanácsköztársaság, illetve a Tiszántúl és benne Deb-

4 BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, III. rendes ülés, 1915. nov. 26. 14. pont.

5 BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, IX. rendes ülés, 1916. máj. 19. 52. pont. – VKM. 67856/1916. IV. sz. alatt elfogadva. – Huss eredetileg a budapesti egyetemen német–francia szakot végzett és egy ideig Franciaországban a nancy-i és a bordeaux-i egyetem lektora volt.

6 VKM. 2977/1916. IV. sz. alatt. – Hankiss mint lektor kezdőknek (Beszéd és nyelvgyakorlatok) és haladóknak (Tudományos és szépprózai olvasmányok) tartott heti 3-3 órában nyelvórákat.

7 BTK Jegyzőkönyvek 1918/19. tanév, III. rendes ülés, 1918. nov. 27. 19. pont.

8 Közokt. Min. 4511/1919. IV. sz.

recen román megszállás alá került. Hankisst a Külügyminisztérium Tudományos Osztályára, a Békeszerződést Előkészítő Irodába rendelték be, ő fordította franciára a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos magyar javaslatokat és ellenérveket.

Sőt, még ennél is súlyosabbá vált a helyzet, amikor a Minisztérium 1920 májusában azt közölte, hogy a nehéz anyagi helyzet miatt „*a francia tanszék nem hirdethető és tölthető be*”.⁹ Ez azért volt igen kínos helyzet, mert Huss már semmiféle győzködés hatására nem vállalta tovább a helyettesítést. Ezért 1920 szeptemberében a Debrecenbe visszatérő Hankiss Jánost kérték fel.¹⁰

Az 1921. november 29-i kari ülésen hangzik el Huss Richárdtól a következő, immár sikeres javaslat francia tanszék szervezésének és betöltésének kérvényezése tárgyában – a Minisztérium fél év múlva [!] áldását adja a tanszék betöltéséhez és pályázat kiírásához.¹¹

Egy pályázat érkezett csupán, és a Kar egyhangúlag elfogadta a pályázó Hankiss János¹² jelölését, elismerve Hankiss irodalomtörténeti, nemkülönben lektori és magántanári érdemeit. 1923. március 29-én a Kormányzó ki is nevezte Hankisst nyilvános rendkívüli tanárnak,¹³ majd 1929. március 19-én nyilvános rendes tanár lett.

Főkollégiumként 3 órában irodalomtörténeti előadásokat tartott (*A francia regény/dráma/vígjáték a XVIII–XIX. században*, *A francia regény fejlődése*, stb.), emellett 2 órás nyelvészeti mellékkollégiumot (*Francia történeti hangtan/alkattan/jelentéstan/mondattan román összehasonlító alapon*) és egy másik 2 órás, vegyes tárgyú mellékkollégiumot (*Molière, Voltaire, Alfred de Musset, Francia verstan, Ófrancia szövegek olvasása*, stb.). Mindezekhez 2 órás *Szemináriumi gyakorlatok* járultak.

Hankiss hihetetlen munkabírási, nagy szervezőképességű professzora lett az egyetemnek. Széleskörű publikációs tevékenysége mellett az ő nevéhez fűződik a Nyári Egyetem és a Népművelési Kutató Intézet megszervezése Milleker Rezső földrajzprofesszorral. Az 1929–30-as tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja, majd a három rákövetkező tanévben (!) (Milleker dékán mellett) prodeán, az 1944–45-ös csonka, a háború viharaitól megtépázott tanévben az egyetem rektora. Saját tanszékének ellátása mellett helyettesítette a német (1938, 1941), a magyar irodalomtörténeti (1943), az angol (1945–1946) és az olasz tan-

9 VKM. 28194/1920. IV. sz.

10 BTK Jegyzőkönyvek 1920/21 tanév, I. rendes ülés, 1920. szept. 16. 5. pont. – Minisztériumi megerősítés: VKM. 130224/1920. IV. sz.

11 BTK Jegyzőkönyvek 1921/22. tanév, V. rendes ülés, 1921. nov. 29. 61.a) pont. – Elfogadás: VKM. 30094/1922. IV. sz. alatt.

12 Róla megjelent: Szénássyné Ludányi Valéria (szerk.): *Hankiss János bibliográfia*. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 6.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1987., Gorilovics Tivadar: *Hankiss János*. Határ 1992/4–5. 73–81.pp. – Hankiss tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944*. Debrecen, [1967] 230–237.pp.

13 VKM. 45188/1923. IV. sz.

széket (1946–1947). Tanított az egyetemen spanyol nyelvet, 1947-től lektorként is. 1947–1949 között ideiglenesen az egyetemi könyvtár igazgatói tisztségével is megbízták.

Mint a Nemzetközi Irodalomtörténeti Társaság titkára szervezte annak világkongresszusait, és 1938-tól 1943-ig kiadta Debrecenben a társaság folyóiratát, a *Helicont*. Szinte minden évben, gyakran évente többször is tartott előadásokat külföldön (Párizs, München, Varsó, Amszterdam, Róma, Tallinn, Lyon, stb.), ezalatt óráit Kovács Máté és Kardos Tamás tanársegédek, illetve a Tanárképzőintézetben vitéz Fejes Andor tartották.¹⁴ Segítették ebben a lektorok is.

1943 áprilisában a Kállay-kormányban Szinyei Merse Jenő miniszter mellett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára lett. Valószínűleg államtitkári kinevezésénél azért esett a debreceni professzorra a választás, mert Hankiss nem németbarát, hanem a nyugati orientáció híve volt, főleg francia kapcsolatokkal, és szerte a világon jó hírnevű kultúrdiplomatának számított. Államtitkársága alatt a magyar nyelvészeti tanszék tanára, Bárczi Géza helyettesítette, aki korábban főként francia filológiával foglalkozott.

Államtitkári tisztségéről a német bevonulás miatti tiltakozásként mondott le, de a lemondás politikai okait hivatalosan elfedte az, hogy 1944. május 22-én az egyetem tanácsa az 1944–45-ös tanévre rektorra választotta.¹⁵

Hankiss rektorsága a II. világháború legzavarosabb időszakára esett, amikor az ország hadszíntérré vált, az oktatás pedig szünetelt. Miután 1944 októberének elején a minisztériummal megszakadt a kapcsolat, Hankiss Budapestre utazott megbeszélésre és további utasításokért, de visszatérni már nem tudott a hadi helyzet alakulása miatt.

1945 májusában a Budapestről megérkező Hankiss rektort a Debrecenből való eltávozása miatt megindított fegyelmi vizsgálat vezető állásra alkalmatlannak mondta ki, amire válaszul Hankiss lemondott a rektorságról.¹⁶

Az egyetlen habilitáció a tanszéken 1943-ban történt: Gerlótei Jenő, a Francia Intézethez beosztott kisvárdai gimnáziumi tanár, a *Helicon* folyóirat titkára szerzett magántanári képesítést „Irodalomelmélet különös tekintettel az újkori fran-

14 Mivel Hankissnak 1943-ig nem volt magántanára és az összes órát egyedül tartotta, a szokásosnál nagyobb mértékben épített a Tanárképzőintézetben francia szaktantárgyakat előadó tanárra, vitéz Fejes Andorra, és az állandó lektor Molnár Andrásra.

15 1944. máj. 22-én du. 6 órakor a Református Kollégium kis tanácstermében történt a választás, amelyen először Szabó Dezső történelemprofesszort választották meg, de ő nem fogadta el. (HBmL. VIII. 1/b. 86.d. 2402/1943–44. etsz. RH.)

16 Egyetemi Tanácsi Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, X. rendkívüli ülés, 1945. máj. 5. 125.p. (HBmL. XXVI. 1/a. 1.k.) (a bizottság tagjai Czeglédy Sándor, Szalay Sándor és Verzár Gyula professzorok voltak): „... *nem állapítható meg az, hogy dr. Hankiss János rector a professzorokat távozásra rábeszélte volna, de kétségtelen, hogy nem tartotta vissza a professzorokat az eltávozástól, amit pedig tőle, mint az egyetem vezetőjétől el kellett várni. Ezzel a magatartásával dr. Hankiss János nem bizonyult elég erősnek arra, hogy az egyetem vezető pozícióját betöltse, de fegyelmi vétséget ez alapon megállapítani nem lehet.*”

cia és német irodalomra” tárgykörből. Meghirdetett órái *Az irodalom és a képzőművészet kapcsolatainak kutatása* és *Valéry irodalomtörténeti ösztönzései* voltak minden félévben.

Természetesen a francia nyelv oktatása nem lehetett volna eredményes a lektorok közreműködése nélkül. Mint említettem, a tanszék betöltése előtt Vág Sándor, majd Hankiss János volt a lektor. A húszas évek közepétől Molnár András, illetve 1935-től Kovács Máté is lektor volt 1944-ig. Hankiss időnként tudott szerződteni anyanyelvi lektorokat is: André Lang (1926), Balaskó Árpádné Suzanne Moreau (1930–1933), Pierre Aubin (1934–1935), Paula Champellier (1937–1939), Alexandre Calame (1943–44). A felsoroltak csak időlegesen vállalták megbízatásukat, a világháború alatt pedig már alig lehetett született franciát szerződteni. A negyvenes évek második felében végig Molnár András volt a lektor.¹⁷

1949 őszén történt az idegennyelvi tanszékek elsorvasztása: először még szeptemberben „Modern Nyelvek Intézete” néven olvadt össze az angol, francia, német és olasz tanszék, majd novemberben megjelent a rendelet ezeknek a szakoknak, illetve tanszéknek szüneteltetéséről.¹⁸ Hankiss János – ahogyan a többi nyelvprofesszor is – december 31-ig maradt rendelkezési állományban, majd őt az Egyetemi Könyvtárba helyezték át, ahol volt tanítványa, lektora, Kovács Máté volt az igazgató.

A többi tanszékhez hasonlóan a francia is csak 1957 januárjában szerveződött újjá, oktató munkát pedig csak az 1957–58-as tanévvel kezdődően végezhetett.

Francia nyelv és irodalomból a következő pályatételek szerepeltek: 1. „A református kollégium könyvtárának francia könyvei (Jegyzékük; beszerzésük ideje és okai; eredetük helye; Debreczen és a francia gondolat; kéziratok)” (1921–1929), 2. „A külföldi franciaság” (1926–1928), 3. „Debreceni írók és könyvek francia vonatkozásai” (1930), 4. „A magyarországi franciaság” (1930), 5. „Debreczen szellemi élete és a francia ösztönzések” (1931–1932), 6. „A francia nyelv és irodalom oktatása Debreczen és a Tiszántúl iskoláiban” (1933–1948), 7. „A magyar szabadságharc és a francia irodalom” (1947–1948).

17 Hankiss ragaszkodása Molnár Andráshoz onnan eredeztethető, hogy együtt szolgáltak az I. világháborúban.

18 VKM. 1426–35/1949. V. 1. sz.